

Құралай Биәділқызы Түйлебаева^{1*}, Ляйля Мидхатовна Хусаинова²^{1*} автор-корреспондент, докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ., ORCID: 0009-0005-5457-1874 E-mail: TKB.84@mail.ru²филология ғылымдарының докторы, профессор, М. Ақмулла атындағы Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университеті, Башқұртстан, Уфа қ., ORCID: 0000-0002-7571-8143 E-mail: lejla-kh@yandex.ru**ЛИНГВОСИНЕРГЕТИКА. SCOPUS ЖАРИЯЛАНЫМДАРЫН ТАЛДАУ**

Аңдатпа. Мақалада соңғы жылдары белсенді қолданылып жүрген «лингвосинергетика» терминінің мән-мағынасы қарастырылады. Зерттеу жұмысының мақсаты – синергия құбылысының шығу тарихына шолу жасау, «лингвосинергетика» терминінің мән-мағынасын ашу, Scopus дерекқорында жарияланған 2005-2025 жылдар аралығындағы мақалаларға талдау жасай отырып, нәтижесін ұсыну. Жалпы синергия мәселесі көптеген ғылымдар тоғысында орналасқандықтан, түрлі ғылым саласында жүргізіліп жатқан зерттеулер бұл мәселенің қаншалықты өзекті екенін айқын көрсетеді. Зерттеудің теориялық маңыздылығы лингвосинергетикаға қатысты білімді жүйелеу және осы саладағы қазіргі заманғы зерттеулердің сипатын тереңірек түсіну болса, практикалық маңызы синергия және лингвосинергетика бойынша ізденушілердің зерттеу, талдау нәтижесі негізінде тереңірек білім қалыптастыруға қосқан үлесі арқылы көрінеді. Терминнің шығу тарихына, ғылыми материалдар мен түрлі дереккөздеріне сүйене отырып, авторлар қоғамдағы күрделі де ашық жүйелерді, оның ішінде тіл жүйесін зерттеуде синергия заңдылығын білу маңызды деген қорытындыға келеді. Мақалада салыстырмалы-хронологиялық және статистикалық талдау әдістері қолданылады. 2005-2025 жылдар аралығындағы Scopus дерекқорында жарияланған синергия және лингвосинергетикаға қатысты жүздеген зерттеу жұмысына шолу жасалып, нәтижесі салыстырмалы түрде диаграммалар арқылы ұсынылады.

Тірек сөздер: синергия; синергетика; лингвосинергетика; тілдік жүйе; Scopus дерекқоры; статистикалық талдау**Сілтеме жасау үшін:** Түйлебаева Қ.Б., Хусаинова Л.М. Лингвосинергетика. Scopus жарияланымдарын талдау. *Tiltany*, 2025. №3 (99). 174-186-бб.DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-3-174-186>**Куралай Биәдиловна Түйлебаева^{1*}, Ляйля Мидхатовна Хусаинова²**^{1*} автор-корреспондент, докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, Казахстан, г. Астана, ORCID: 0009-0005-5457-1874 E-mail: TKB.84@mail.ru²доктор филологических наук, профессор, Башкирский государственный педагогический университет имени М. Акмуллы, Башкортостан, г. Уфа, ORCID: 0000-0002-7571-8143 E-mail: lejla-kh@yandex.ru**ЛИНГВОСИНЕРГЕТИКА. АНАЛИЗ ПУБЛИКАЦИЙ В SCOPUS**

Аннотация. В статье рассматривается значение термина «лингвосинергетика», который активно используется в последние годы. Цель настоящего исследования – дать обзор истории возникновения явления синергии, раскрыть смысл термина «лингвосинергетика», а также представить результаты анализа публикаций, размещённых в базе данных Scopus за период с 2005 по 2025 год. Поскольку проблема синергии в целом находится на стыке многих научных дисциплин, исследования, проводимые в различных областях, наглядно демонстрируют её актуальность. Теоретическая значимость работы заключается в систематизации знаний, связанных с лингвосинергетикой, а также в углублённом понимании характера современных исследований в данной области. Практическая значимость проявляется во вкладе в формирование более глубоких знаний на основе анализа научных публикаций и результатов исследований, связанных с синергией и лингвосинергетикой. Основываясь на изучении происхождения термина, научных материалов и различных источников, авторы приходят к выводу о важности понимания закономерностей синергии при исследовании сложных и открытых систем в обществе, включая языковые системы. В работе использовались методы сравнительно-хронологического и статистического анализа. В качестве материала представляется обзор сотен научных работ, опубликованных в базе данных Scopus с 2005 по 2025 год, посвящённых синергии и лингвосинергетике. Полученные результаты проиллюстрированы с помощью сравнительных диаграмм.

Ключевые слова: синергия; синергетика; лингвосинергетика; языковая система; база данных Scopus; статистический анализ**Для цитирования:** Түйлебаева К.Б., Хусаинова Л.М. Лингвосинергетика. Анализ публикаций в Scopus.

Kuralay Tuilebayeva^{1*}, Lyailya Khusainova²^{1*}Corresponding author, Doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, ORCID: 0009-0005-5457-1874 E-mail: TKB.84@mail.ru²Doctor of Philological Sciences, Professor, M. Akmulla Bashkir State Pedagogical University, Bashkortostan, Ufa, ORCID: 0000-0002-7571-8143 E-mail: lejla-kh@yandex.ru**LINGUOSYNERGETICS. ANALYSIS OF SCOPUS PUBLICATIONS**

Abstract. This article explores the meaning of the term “linguosynergetics”, which has gained increasing prominence in recent years. The aim of the study is to review the historical development of the concept of synergy, clarify the definition of “linguosynergetics”, and present the results of an analysis of publications indexed in the Scopus database from 2005 to 2025. Given the interdisciplinary nature of the concept of synergy, research conducted across various scientific domains clearly demonstrates its relevance and applicability. The theoretical significance of this study lies in the systematization of knowledge related to linguosynergetics and in fostering a deeper understanding of contemporary research in this field. The practical significance is reflected in the contribution to the development of a more comprehensive understanding of synergy and linguosynergetics, based on the analysis of scholarly publications and empirical research findings. Based on the study of the origin of the term, scientific literature, and a wide range of sources, the authors conclude that understanding the patterns of synergy is essential for investigating complex and open systems within society, including linguistic systems. The research methodology includes comparative-chronological and statistical analysis. The study is based on a review of hundreds of scholarly works published in the Scopus database between 2005 and 2025, focusing on synergy and linguosynergetics. The findings are illustrated using comparative diagrams.

Keywords: synergy; synergetics; linguosynergetics; language system; Scopus database; statistical analysis**For citation:** Tuilebayeva, K., Khusainova, L. Linguosynergetics. Analysis of Scopus Publications. *Tiltany*, 2025. No.3 (99). P. 174-186. (in Kazakh)DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-3-174-186>**Кіріспе**

Синергия термині күнделікті қарым-қатынас тілінде бірлескен әрекет және сол бірлескен әрекеттің жиынтық әсерін сипаттайтын ұғым ретінде белсенді қолданылатын терминдер қатарында, себебі қоғамда бірлесе әрекет ететін құбылыс та, фактор да көп (интеграция, кооперация). Сондықтан да болар, бірнеше қызмет түрін біріктіріп отырған ұйымның («Synergy Group» – су жолы қатынасы, логистика және энергетикамен айналысатын конгломерат, Гонконг), білім беру орындарының («Синергия университеті», бірнеше сала бойынша маман даярлайтын, 75000 студенті бар Мәскеудегі ірі жоғарғы оқу орны), газет-журналдардың («Синергия» Ресейлік ғылыми-практикалық журнал) атауында кездесіп жатады. Бұл аталған ұғымның әрқилылығын, эвристикалық және гносеологиялық әлеуетінің жоғары екенін көрсетеді.

Синергия терминінің мағынасына ғылыми тұрғыдан талдау жасасақ, ол ғылымның түрлі саласында ашық та күрделі жүйелерде болатын құбылыстардың өздігінен ұйымдасуы арқылы қоғамға бейімделу сипатын білдіретін ұғым ретінде қарастырылады. Жаратылыстану ғылымдарынан бастау алған термин тіршілік заңын ашуда белсенді қызмет ете отырып, кейіннен мәдениет пен әдебиет, тіл мен тарих сияқты гуманитарлық ғылым саласына да қарқынды түрде еніп, түрлі зерттеу жұмыстардың өзегіне айналды.

Синергия мен синергетика ұғымдары бір-бірімен байланысты болғанымен, мағыналары бір емес, сондықтан да оларды бірінің орнына бірін қолдану қателік болып саналады. Синергия күрделі де ашық жүйені құрайтын құбылыстар болса, *синергетика* сол күрделі жүйені құрайтын құбылыстардың бірлесе әрекет жасай отырып, нәтижесінде беретін әсерін, заңдылығын зерттейді, сол заңдылықтың пайда болуын, сипатын, тіршілік атаулыға берер мән-мағынасын зерттейді.

Біздің айтып отырғанымыз жүйелердің ішіндегі ашық, бейберекет, өзін-өзі реттейтін сипаттағы жүйе хақында болмақ, себебі бұдан басқа жабық, біртекті, қарапайым жүйенің де бары белгілі.

Тіл жүйесін синергиялық құбылыс деп тану неміс синергетикалық лингвистика мектебінің өкілдерінің есімдерімен байланысты. Олар тіл жүйесін синергиялық құбылыс ретінде зерттеудің маңыздылығы туралы тұжырым қалыптастырады, нәтижесінде лингвистикада «синергетикалық

лингвистика», «лингвосинергетика» термині ғылымға енді.

Материал және әдістер

Зерттеу жұмысының материалдық базасын аталған тақырыптар бойынша жазылған отандық және шетелдік монографиялар, түсіндірме сөздіктер мен 2005 жылдан бастап 2025 жылға дейінгі Scopus дерекқорында жарияланған лингвосинергетикаға қатысты жүздеген зерттеу жұмыстары құрады. Бұл материалдар аталған ұғымның мән-мағынасы, тарихи дамуы, түрлі ғылым саласындағы қолданысын жан-жақты зерделеуге мүмкіндік берді.

Зерттеу жұмысы бірнеше кезеңнен тұрды. Алдымен синергия және лингвосинергия терминдеріне қатысты ғылыми зерттеулер жинақталды. Аталған құбылыстың мәнін теңірек ашу үшін, жаратылыстану ғылымдарының әртүрлі саласындағы қолданылу мәнін, кейін гуманитарлық ғылымдардағы, соның ішінде тіл білімі саласындағы көрінісін зерттедік. Үшінші кезеңде алынған нәтижелер негізінде семантикалық, статистикалық және хронологиялық талдау жасалып, жұмыс нәтижесі салыстырмалы диаграммалар мен кестелер арқылы берілді.

Әдебиетке шолу

Синергия ұғымының мәнін түсіну үшін тарихқа жүгінеміз, қолдану саласының әртүрлілігіне қарамастан, түпкі мәні негізделген екі түрлі саланы анықтауға болады. Біріншіден, теологиялық наным-сенімге байланысты. Екіншіден, жаратылыстану саласында күрделі жаңалықтарға негіз болған білім.

Ғылыми зерттеулерге сүйенсек, аталған термин православиіде философияның негізгі ұғымы болып табылады, яғни аскетизмге негізделген діни ұстанымға байланысты туындаған деседі. XVII ғасырда христиандық теологиялық тұжырымдамаға сәйкес, адам өзінің құтқарылуына ықпал ете алады, оған қатыса алады, яғни Құдаймен (рақымымен) бірге күш біріктіреді. Құдайдың энергиясы (рақымы) мен адамның энергиясы (еркі) арасындағы құтқарылу, адамды Құдаймен байланыстыру қажеттілігін растайды (The Oxford Dictionary of English Etymology, 1966: 407). Сондықтан да болар, әуелде «синергия» сөзі грек тілінде «συνεργία» – біріккен әрекет, көмек деген мағынаны береді. Ежелгі Грецияда пайда болған, жалпы қазіргі кездегі көптеген ғылыми терминдер грек тілінен шыққан. Кейін ол латын тіліне енеді де, сөз мағынасы өзгеріске ұшырап (synergein syn – бірге, ergon – жұмыс), «бірге жұмыс жасау» мағынасына ие болады.

Кейін термин Еуропаның бірнеше тілдерінде қолданыла бастайды. Мұнда ғылыми термин емес, күнделікті сөйлеу тілінде «бірлескен іс-әрекет, ынтымақтастық» мағынасында қолданылады. Әрі қарай терминнің лексикаға енуі 1850 жылдары АҚШ-тың медицина саласында жалғасады да, «белгілі бір ауруға қарсы тұрушы органның басқа органмен бірлесе жұмыс жасауы» мағынасында қолдана бастайды.

1896 жылы Француз журналисті және ғалымы Генри Мазель «La synergie sociale» еңбегінде оны қоғамның дамуына түрткі болатын ұғым ретінде сипаттап, «әлеуметтік синергия» тіркесін қолданады (Иванов, 2016). Ал 1909 жылы психологиялық эволюционизм өкілі Лестер Уорд «Табиғатта өздігінен дамиды әмбебап принцип бар, ол маған ұзақ уақыт бойы айқын болды. Мен мұны білгеннен кейін тиісті атпен сипаттау керек екенін түсіндім, ақыры «синергия» сөзіне тоқталдым» деп жазады (Иванов, 2016).

Осылайша, қоғамның әр саласында ара-тұра кездесіп жүрген терминнің гүлденуі XX ғасырдың ортасынан асқан кезеңде болды. Термин жаратылыстану бағытының барлық дерлік ғылыми әдебиеттерінде жиі қолданыла бастады. Мысалы, биология ғылымында ол тірі организмдер арасындағы өзара әрекеттесу нәтижесінде өмір сүру қабілеттерінің артуын сипаттаса, химияда ол тепе-теңсіздік жағдайында жүйелердің өзін-өзі ұйымдастыруы, сызықтық емес ашық жүйеде орын алатын құбылыстар заңдылығы т.б.

Нәтижелер және талқылау

Бұл терминнің арнайы ғылыми тұжырымдама ретінде алғаш қалыптасуы 1969 жылмен байланысты, оның негізін қалаушы – неміс физигі Герман Хакен (Hermann Haken). Ол физика-химия ғылымдарын сабақтастыру арқылы күрделі болып саналатын жаратылыстану бағытының аталған салаларын меңгерту мақсатын көздейді, ол үшін табиғаттағы физикалық құбылыстардың өзін-өзі ұйымдастыру процестерін және күрделі жүйелердің эволюциясын зерттеу керек деп санайды (Dombrov, 2016). «Я искал такое слово, которое выражало бы совместную деятельность, общую энергию что-то сделать...» деген Герман Хакен Е.Н. Князеваға берген

«Әлемнің синергетикалық бейнесі» атты сұхбатында «Синергияның негізгі мазмұнын жақсы білдіретін қандай кілт сөздерді атауға болады?» деген сұрағына (Князева, 2000), аталған ұғымды «бірігу», «үйлесімділік», «энергия» сөздерімен ұштастырады да, синергияның мәнін ашатын келесі негізгі ережелерді атайды (Данилов, 2008):

1. Зерттелетін жүйе бір-бірімен өзара әрекеттесетін бірнеше құбылыстардан тұрады.
2. Бұл жүйедегі түрлі элементтер бір-бірімен әрқилы резонанстық типте байланысады.
3. Бұл жүйе ашық әрі біртекті емес, сондықтан ішкі және сыртқы тербелістерге ұшырайды, өзгеріске бейім.
4. Сыртқы және ішкі өзгерістердің әсерінен жүйеде тұрақсыздық пайда болады, хаос туындайды.

5. Жүйенің өздігінен реттелу мүмкіндігіне байланысты сапалы өзгерістер болады.

6. Нәтижесінде жүйеде жаңа қасиеттер пайда болады, құрылымы қоғамға бейімделеді.

Г. Хакеннің синергияны жоғарыда берілгендей сипаттауын, монографиялар мен түрлі ғылыми зерттеу мақалаларын негізге ала отырып, аталған ұғымға белгілі бір күрделі жүйедегі құбылыстар, яғни жүйені түзуші құбылыстар деген анықтама береміз.

Жаратылыстану бағытындағы синергия ұғымын зерттеуші кейбір ғалымдар (Е.С. Узкова, А.Ф. Лосев, Т.В. Васильева) «энергия», «ағым», «әрекет», «күш» ұғымдары ықылым замандағы ежелгі грек философы әрі ғалымы Аристотель ілімінен бастау алады, IX ғасырдағы «Метафизика» кітабында ол қозғаушы күш – энергияның басқа құбылыс түзудегі әлеуеті туралы жазғандығын айтады (Каиржанов, 2007: 23).

Зерттеу нәтижесі бойынша «синергия» терминінің даму көрсеткішін сызба түрінде ұсынамыз.

Сызба 1 – «Синергия» терминінің даму көрсеткіші
 Схема 1 – Динамика развития термина «Синергия»
 Diagram 1 – Development Trend of the Term “Synergy”

Сонымен, аталған ұғымды термин ретінде ғылыми тұрғыдан алғаш сипаттаған, физикалық құбылыстардың заңдылықтарын анықтаудағы синергияның мәнін, термин ретінде танытқан Г.Хакен болды. Оның идеясын жалғастырушы, синергия ұғымының жалпыхалықтық термин ретінде қолданысқа еніп, жаратылыстану ғылымдарында өркендеуіне үлес қосқан, орыс жерінде туылған (1917 ж. Мәскеу) бельгиялық ғалым И.Р. Пригожин болды. Ғалымға 1977 жылы қайтымсыз процестердің термодинамикасындағы жұмысы, яғни химия саласындағы диссипативті құрылымдар теориясы үшін Нобель сыйлығы берілді. Мұндағы басты тұжырым сызықтық емес ашық жүйеде орын алатын құбылыстар заңдылығына арналды. Синергия іліміне сәйкес, күрделі жүйе тепе-тең емес, ашық, сызықты емес және өзін-өзі ұйымдастыратын жүйе түрінде болады. Сол жүйе ішкі және сыртқы тербелістердің (өзгерістердің) әсерінен өзін-өзі реттей отырып, жаңартудан өтеді (бірақ түбегейлі емес), яғни жүйеде жаңа құрылымдар мен жаңа тәртіп пайда болады, химия саласының ғана емес, табиғаттағы, айналамыздағы осы синергия заңдылықтарын меңгеру көптеген жаңа ашылуларға әкеледі. Осылайша күрделі жүйені меңгеруде жаңаша көзқарас ұсынған И.Р. Пригожин тұжырымдамасының мәні осында еді. Мұндай күрделі жүйелер тек

физика мен химияда ғана емес, биология, экология, экономика, медицина, ғылым мен білім, тіл мен психология сияқты қоғамның сан түрлі саласында кездеседі. Сондықтан да И.Р. Пригожиннің тұжырымдамасы физика мен химия шеңберінде ғана қалып қоймай, биология, нейрофизиология, социология, педагогика, әдебиет, лингвистика, сондай-ақ өнер, мәдениет пен коммуникация сияқты жаратылыстану және гуманитарлық ғылымдардың көптеген салаларында одан әрі дамытылды. Бұл бағыттың дамуына Е.Н. Князева, В.И. Аршинов, Д.С. Чернавский, В.Г. Буданов сияқты синергетик-ғалымдардың қосқан үлесі ерекше (Манкеева, 2021: 32).

Төменде ұсынылған Кесте 1-де синергия ұғымының мәнін, әр ғылым саласындағы қолданылу ерекшелігін терең түсіну үшін кесте арқылы салыстырып беруге тырыстық.

Кесте 1 – «Синергия» ұғымының әртүрлі ғылым саласына енуі, авторы және қолданылу мәні
Таблица 1 – Введение понятия «синергия» в различные области науки, его автор и значение применения

Table 1 – Introduction of the Concept of “Synergy” into Various Fields of Science, its Author and the Significance of its Application.

<i>Ғылым саласы</i>	<i>Автор</i>	<i>Жыл</i>	<i>Мәні, қолданылуы</i>
Философия, пәлсапа	Аристотель	Б.з.б. 384-322	Энергия ұғымының қозғаушы күш ретіндегі құбылыс түзушілік әлеуеті.
Дінтану, теология	Христиандық теологиялық тұжырым	XXVII ғасыр	Адамның Құдаймен (рақымымен) күш біріктіруі арқылы өзін құтқара алу ілімі.
Биология	Людвиг фон Бергаланфи	1930	Тірі организмдер арасындағы өзара әрекеттесу нәтижесінде олардың өмір сүру қабілеттерінің артуы.
Физика	Герман Хакен	1977	Өзара әрекеттесетін элементтердің күрделі жүйелерде бірлесіп жұмыс істеуі нәтижесінде жаңа қасиеттердің пайда болуы.
Химия	И.Р. Пригожин	1970	Тепе-теңсіздік жағдайында жүйелердің өзін-өзі ұйымдастыруы, сызықтық емес ашық жүйеде орын алатын құбылыстар заңдылығы.
Экономика	Адам Смит	1776	Топтық жұмыс кезіндегі жалпы нәтиженің біріккен әсерлердің қосындысынан асып түсетін жағдай немесе жеке мүшелердің біріккен әрекетінен үлкен нәтиже алуға мүмкіндік беретін әсер (мысалы, командалық жұмыстағы өнімділік).
Менеджмент	Питер Друкер	1954	Ұйым ішіндегі топтардың және бөлімшелердің тиімді ұйымдасуы арқылы компанияның жалпы мақсатқа жетуін қамтамасыз ету.
Медицина	Дональд Бервик	1990	Науқасты жылдам қалпына келтіру процесіне немесе ағзаның екі немесе одан да көп дәрілік заттардың аралас әсеріне реакциясының атауына қатысты қолданылады. Әдетте, науқасқа дәрі-дәрмектердің және/немесе ем-шараның бірнеше түрінен тұратын кешенді емдеу тағайындалады.
Бизнес	Генри Минцберг	1970	Тиімділікті арттыру үшін басқаруда синергетика заңдылығын, яғни қоғамға бейімделе отырып ұйымдасу әдісін қолдану.
Педагогика	Джон Дьюи	1930	Синергия тұжырымдамасы бойынша білім беру жүйесі кез келген қоғамдағы өзгерістерге, жаңашылдыққа бейім ашық болуы керек, педагогикалық жүйе бастапқы мықты күшке ие болуы тиіс.
Әлеуметтану	Пьер Бурдьё	1970	Қауымдастықтың негізі ретінде адам қызметінің барлық салалардағы бірлескен еңбегі немесе капиталды және оның қоғамдағы бірлескен әсерін топтық зерттеу.
Экология	Рэйчел Карсон	1960	Организмдер мен қоршаған ортаның өздігінен ұйымдасуы арқылы экожүйелерді қалпына келтіру.
Спорт	Фил Джексон	1990	Максималды нәтижеге жету үшін командалық спорт түрлерінде синергияны қолдану.

Ақпараттық технология	Тим Бернерс-Ли	1990	Ақпарат алмасу технологиясының синергиясы ретінде дүниежүзілік желі құру.
Лингвистика	Г. Альтман	1986	Тіл жүйесін синергиялық құбылыс ретінде зерттеудің маңыздылығы туралы тұжырым қалыптастырды.

Табиғаттағы кез келген құбылыс өз түрі мен қасиетін сақтау үшін, өмір сүруін қамтамасыз ету үшін қандай да бір белсенділік танытуы тиіс. Адам күшіне ғана тәуелді құбылыстар адами фактор болмаған жағдайда жоғалып кетуі мүмкін, ал өздігінен реттелетін құбылыстар ғасырлар бойы жасай береді. Сондықтан да синергетика заңдылығын білу – әлемді түсіну мен танудың жолы, дамуға әкелер күш, ал оған адами фактордың қосымша әсер етуі – жоғары жетістікке әкелері анық (Герман, 2007). Сол себепті аталған тақырыпқа қатысты Scopus дерекқорында жарияланған мақалаларға статистикалық талдау жасауды жөн көрдік.

Зерттеу нәтижесі арқылы синергия іліміне қай елдердің белсенді екенін көрсету арқылы зерттеу бағытының жаһандық даму қарқыны мен географиясын сипаттауға болады.

Төменде берілген диаграммада 2005 жылдан бастап, 2025 жылға дейінгі Scopus дерекқорында синергия тақырыбында жарияланған мақалалар бойынша терминді көбірек қолданатын 10 елдің көрсеткішін ұсынамыз. Қытай елі тізімнің басында тұр. Бұл сол елдің зерттеу саласындағы белсенді ғылыми қызығушылығы мен ресурстық мүмкіндіктерін көрсетеді.

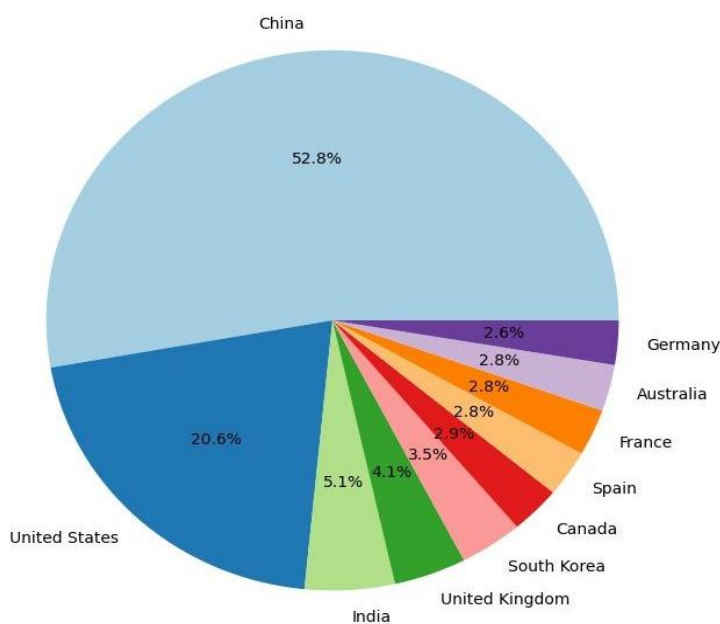

Диаграмма 1 – «Синергия» терминін жиі қолданатын, мақала жариялауда ең белсенді 10 ел (ақпарат Scopus индекстеген басылымдардың деректері (2005-2025 жж.) негізінде автор есептеуі бойынша алынды)

Диаграмма 1 – Топ-10 стран, наиболее активно использующих термин «синергия», публикующих наибольшее количество статей

(по расчетам автора на основе данных изданий, индексируемых в Scopus (2005-2025 гг.).

Diagram 1 – Top 10 Countries Most Actively Using the Term "Synergy", with the Highest Number of Publications

(Based on the Author's Calculations Using Data from Scopus-indexed Sources (2005-2025).

Қытай, АҚШ сияқты алдыңғы қатарлы елдердің бұл тақырыпқа қызығушылығы аталмыш саланың өзектілігін дәлелдейді. Бұл – зерттеу бағытымыздың әлемдік тенденцияны түсінуде негізді екенін көрсетеді.

Тіршілік атаулыны синергетика тұрғысынан қарастырсақ, келесідей үш топқа жіктеуге болады: табиғи (физика, биология, экология), әлеуметтік (қоғам, экономика, педагогика) және ақпараттық (өнер, тіл, ғылым). Аталған саланың қайсысында болмасын зерттеу мақсаты –

өздігінен реттелетін құбылыстар түзетін жалпы заңдылық пен ұстанымдарды болжау және айқындау, жүйені дамытатын стратегия құру.

Жүйе деп кез келген құбылысты атай беруге болмайды (Klyumenko, 2022: 418). Оны жүйе деп тану үшін ол мынадай негізгі қағидаларға сай келуі керек:

1. Тұтастық – жүйе өзара байланысты бөліктерден құралады, оны бөлшектерінен бөлек түсіну мүмкін емес.

2. Құрылымдылық – жүйенің қасиеті тек жеке бөліктеріне емес, олардың байланыс құрылымына да байланысты.

3. Ортамен байланыс – жүйе ортадан оқшау емес, оның әсерімен дамиды және өзі де ортаға әсер етеді.

4. Иерархия – жүйенің әрбір бөлігі де жеке жүйе бола алады, ал өзі басқа жүйенің бөлігі болуы мүмкін.

5. Көптүрлілік – күрделі жүйелерді әр қырынан тану үшін түрлі тәсілдер қажет.

Тіл білімі саласында синергетикалық бағыттың пайда болуы В.Вилдген, Р.Келер, Г.Альтман сынды ғалымдар мен олардың зерттеуін жалғастырушы ізбасарлары – неміс синергетикалық лингвистика мектебінің өкілдерінің есімдерімен байланыстырылады (Vasylchenko, 2019; 23). Олар тіл жүйесін синергиялық құбылыс ретінде зерттеудің маңыздылығы туралы тұжырым қалыптастырады, нәтижесінде лингвистикада «синергетикалық лингвистика» терминінің орнына енді «лингвосинергетика» термині қолданылады. «Лингвосинергетика» ұғымын ғылыми қолданысқа украин ғалымы, ғылым докторы Лидия Сергеевна Пихтовникова енгізді, оның зерттеулері лингвистикадағы осы бағытты қолдануда шешуші рөл атқарды. Ғалымның пікірінше, тіл біліміндегі синергетикалық тәсіл тілдегі өзін-өзі ұйымдастыру процестерін, оның эволюциясын және мәдени, әлеуметтік және техникалық өзгерістер сияқты әртүрлі факторлардың әсерінен қоғамға бейімделуін тереңірек талдауға мүмкіндік береді.

Осы бағытта В.И. Аршинов, Я.И. Свирскийдің «Синергетическое движение в языке» (1994), Г.Г. Москальчуктің «Структурная организация и самоорганизация текста» (1998), И.А. Герман, В.А. Пищальникованың «Введение в лингвосинергетику» (1999) сияқты ғылыми-теориялық еңбектер қатарын атауға болады.

Аталған ғалымдардың қай-қайсысы болмасын, тіл жүйесін синергиялық құбылыс ретінде қарастырудың аппликативті әлеуеті жоғары деп санайды (Dombrova, 2019: 101). Аппликативті әлеует дегеніміз – кез келген теорияның нақты өмірде, ғылымда, білімде, технологияда, тіл оқытуда, мәтін талдау мен түсіндіруде, аудармада, стилистикада, дискурс-анализде қолдану мүмкіндігін көрсететін әлеует. Біздің пайымдауымызша, тілді жүйе ретінде қарастыратын лингвосинергетика ғылымының нақты қолданбалы салаларға тигізер пайдасы мен тиімділігі айрықша жоғары, атап айтсақ:

- лексикалық-семантикалық талдаулардың негізді болуы;
- көркем мәтіндегі мағыналық ұйымдасуды талдау;
- мәтіндердегі хаос пен тәртіп арақатынасын анықтау;
- стиль мен дискурстың өзгеруін болжау;
- тілді оқытуда динамикалық модельдерді қолдану;
- тілдік нормадан ауытқулардың заңдылығын түсіндіру.

Аталған авторлардың зерттеулерін қорытындылай келе, «лингвосинергетика – тілді өзін-өзі ұйымдастыратын жүйе ретінде зерттеудің әлемдік әдістемелік құралы» деп тұжырым жасауға болады.

Лингвосинергетика теориясының дәстүрлі лингвистикалық мектептерден басты айырмашылығы – тілді тұтас, ашық, динамикалық жүйе ретінде қарастыруында. Дәстүрлі лингвистика, әсіресе структурализм мен жүйелік-құрылымдық бағыттар, тілді статикалық, тұйық жүйе ретінде сипаттап, оның элементтерін (фонема, морфема, сөйлем құрылымы) жүйелеуге басымдық береді. Яғни, олар тілдік құбылыстарды сыртқы факторлардан оқшау, ішкі заңдылықтарға ғана сүйене отырып түсіндіреді. «Бұл бағыт тіл қызметі мен дамуына қатысты зерттеулеріне жаңа серпін беріп, тілдің құрылымы мен дамуын жан-жақты түсінуге айтарлықтай үлес қосады» (Қожахметова, Манкеева, Хабиева, 2025: 89)

Бұл бағыт тілдің дамуында кездейсоқтық, хаос, тармақталу, өзара әсер етуші факторлар

рөлін де ескеріп, когнитивтік, әлеуметтік, мәдени контексті қоса зерттейді (Khramchenko, 2023: 371). Жалпы тілді жүйе ретінде қарастырудың мәні мынада: тіл бізден тәуелсіз, өз принципімен жұмыс істейтін құбылыс болып табылады. Лингвист сол заңдылықтарды зерттейді, ал тілді қолданушы адам сол принциптерге бағынады.

Синергетика терминінің мәнін келесі аталған ұғымдардан бөліп қарауға болмайды: күрделілік, ашықтық, өзгермелілік (тұрақсыздық), хаос (бейберекет) және өздігінен ұйымдастырушылық.

Олай болса, тіл – өзін-өзі реттейтін, ұйымдастыратын, сыртқы ортамен үздіксіз әрекеттесіп отыратын ашық әрі күрделі жүйе. Тілдік бірліктер мен құрылымдар тіл иелерінің саналы әрекетінсіз-ақ, өздігінен реттеліп, жаңа деңгейге бейімделіп отырады. Бұл, әсіресе, ауызекі сөйлеу тілі мен интернеттегі коммуникацияда айқын көрінеді. Жаңа сөздер мен тіркестер халық арасында тез таралып, тілдің өздігінен дамуын қамтамасыз етеді. Енді сол тілді синергиялық жүйе ретінде сипаттайтын ұғымдарға жеке-жеке тоқталсақ:

1. Тіл жүйесінің күрделілігі

Тіл – көпқабатты, иерархиялық құрылымнан тұратын жүйе. Онда фонетикалық, морфологиялық, синтаксистік және семантикалық деңгейлер бір-бірімен тығыз байланысып, өзара ықпалдасады. Мысалы, бір ғана сөздің формасы мен мағынасы оның сөйлемдегі орнына, тұлғалық өзгерісіне және контекстке байланысты түрленіп отырады. Бұл тілдік бірліктердің арасындағы күрделі байланыстың айғағы.

2. Тіл жүйесінің ашықтығы

Тіл – қоғаммен, мәдениетпен, уақытпен тығыз байланыста дамитын жүйе. Ол сыртқы ақпаратқа, тарихи-әлеуметтік өзгерістерге бейім келеді. Мысалы, қазіргі қазақ тіліне жаһандану үдерісінің әсерінен жаңа кірме сөздер, терминдер (*смартфон, вакцинация, онлайн, стартап* т.б.) кеңінен еніп, тілдік қордың ашықтығын көрсетіп отыр.

3. Тіл жүйесінің өзгермелілігі мен тұрақсыздығы

Тіл статикалық емес, динамикалық жүйе. Тілдегі нормалар, ережелер мен қолдану үлгілері уақыт өте келе өзгеріске ұшырап отырады. Бұл – тілдің ішкі заңдылығы ғана емес, қоғамдық қажеттіліктің де көрінісі. Мәселен, бұрын әдеби норма саналмаған кейбір сөздер мен қолданыстар (мысалы, *тренд, хайп, пранк*) қазіргі таңда тілдік нормаға жақындап келеді.

4. Тілдің өздігінен ұйымдасуы

Тілді синергетикалық жүйе ретінде қарастырудың басты белгілерінің бірі – оның өзіндік ішкі тәртібінің болуы. Яғни тілдік бірліктер мен құрылымдар тіл иелерінің саналы әрекетінсіз-ақ, өздігінен реттеліп, жаңа деңгейге бейімделіп отырады. Бұл, әсіресе, ауызекі сөйлеу тілі мен интернеттегі коммуникацияда айқын көрінеді. Жаңа сөздер мен тіркестер халық арасында тез таралып, тілдің өздігінен дамуын қамтамасыз етеді.

Сонымен, тіл жүйесі – үнемі қозғалыста, дамуда, өзгерісте болатын ашық, күрделі, өздігінен ұйымдасатын динамикалық сипаттағы синергиялық жүйе.

Келесі статистикалық талдауымызда 2005-2025 жылдар аралығында Scopus мәліметтер базасында лингвосинергетика саласы бойынша жарияланған ғылыми мақалалардың сандық көрсеткіші ұсынылады (Диаграмма 2). Бұл талдаудың мақсаты – зерттеліп отырған бағыттың ғылыми кеңістікте қаншалықты қарқынды дамып жатқанын, уақыт өте келе зерттеушілердің қызығушылығы қалай өзгергенін анықтау. Сонымен қатар бұл статистикалық мәліметтер лингвосинергетика теориясының заманауи лингвистикадағы орны мен маңызын бағамдауға, ғылыми трендтер мен зерттеу әлеуетін талдауға мүмкіндік береді. Жарияланымдар динамикасын саралау арқылы аталған саланың қандай кезеңдерде белсенді дамығанын немесе баяулағанын көруге болады, бұл өз кезегінде ғылыми қауымдастықтың назарын аударуға негіз болады.

Зерттеу нәтижесі бойынша 2005 жылы 4-5 мақала жарияланса, тақырыпқа деген ғылыми қызығушылықтың артқанын араға 3 жыл салып, 2008 жылы жиырмадан астам жарияланған мақала санынан аңғаруға болады. Осы жылдан бастап жариялымдар саны тұрақты өсіп, 2023 жылы жүзге жуықтайды. 2024 жылы екі есеге артып, 150 мақаланы көрсетеді. Бұл талдау осы бағыттағы академиялық базаның біртіндеп қалыптасуын көрсетеді.

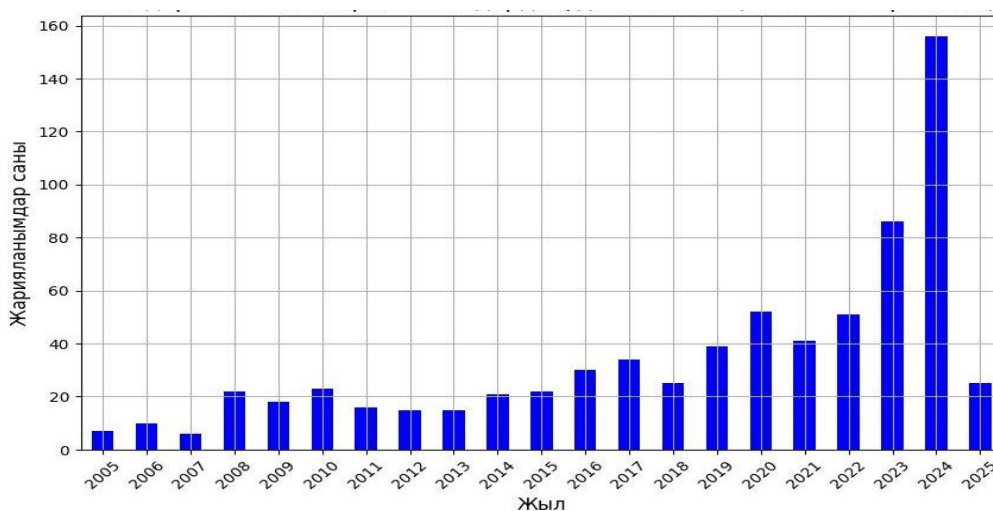

Диаграмма 2 – 2005-2025 жылдардағы лингвосинергетика тақырыбы бойынша жарияланымдар динамикасы (ақпарат Scopus индекстеген басылымдардың деректері негізінде автор есептеуі бойынша алынды)

Диаграмма 2 – Динамика публикаций по теме лингвосинергетики за 2005-2025 годы (информация составлена автором на основе данных изданий, индексируемых в Scopus)

Diagram 2 – Publication Dynamics on the Topic of Linguosynergetics from 2005 to 2025 (Data Compiled by the Author based on Scopus-indexed Sources)

Лингвосинергетика тақырыбына қатысы бар ғылыми жарияланымдарды талдау әртүрлі журналдардың осы зерттеу саласының дамуына қосқан үлесін бағалауға мүмкіндік береді. Springer Science+Business Media («Шпрингер: ғылым және іскери медиа») журналы ғылыми жарияланымдар арасында көшбасшы болды. Аталған журнал 2005-2025 жылдар аралығында синергетика және лингвосинергетика тақырыбына қатысты (тірек сөзді есепке алғанда) 30-дан астам мақала жариялаған. Сондай-ақ Routledge, Taylor and Francis сияқты гуманитарлық ғылымдар саласындағы көшбасшы журналдар мен Халықаралық компьютерлік лингвистика Ассоциациясы (Association for Computational Linguistics (ACL) журналы лингвосинергетика тақырыбы бойынша алдыңғы қатарлардан (10-нан аса мақала жарияланған) көрінді.

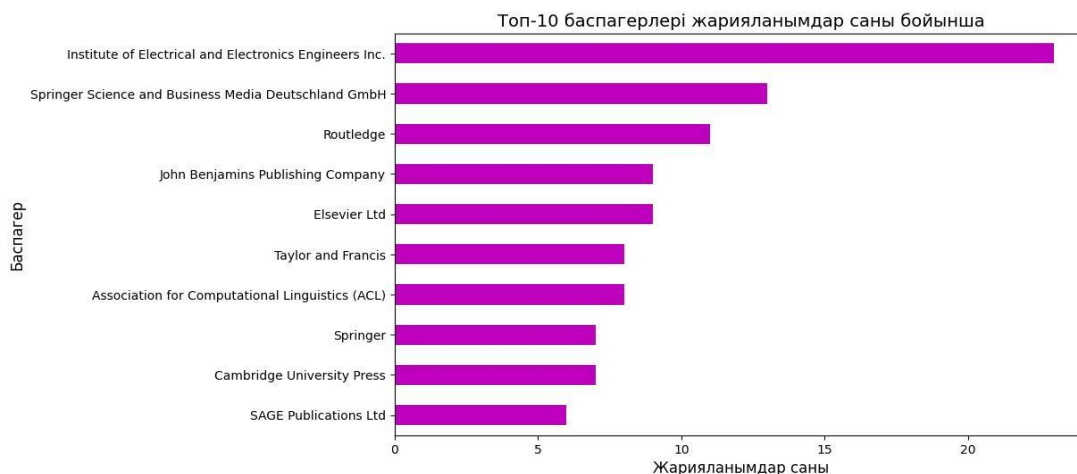

Диаграмма 3 – 2005-2025 жылдар аралығындағы лингвосинергетика тақырыбы бойынша 10 топ журнал тізімі (ақпарат Scopus индекстеген басылымдардың деректері негізінде автор есептеуі бойынша алынды, сәуір, 2025 ж.)

Диаграмма 3 – Список 10 ведущих журналов по теме лингвосинергетики за 2005-2025 годы (информация на основе данных изданий, индексируемых в Scopus, апрель, 2025 г.)

Diagram 3 – List of the Top 10 Journals on the Topic of Linguosynergetics from 2005 to 2025 (Data Compiled by the Author based on Scopus-indexed Sources, April, 2025)

Келесі кестеде лингвосинергетика тақырыбына қатысты мақалалардағы ең жиі қолданылатын тірек сөздерді зерделеп көрдік. Тізімді *тіл, талдау, тілдік жүйе* сөздері бастап тұр, одан кейін *тіл жүйесі, коммуникация, синергия жүйесі, тіл оқыту/үйрену, тілдік талдау, семантика, дискурс, мәтін, желі* сияқты сөздер жиі қолданылған.

Кесте 2 – 2005-2025 жылдардағы Scopus мақалаларын талдау. Лингвосинергетика тақырыбындағы мақалаларда жиі қолданылған тірек сөздер (ақпарат Scopus индекстеген басылымдардың деректері негізінде автор есептеуі бойынша алынды)

Таблица 2 – Анализ статей в Scopus за 2005-2025 годы. Часто используемые ключевые слова в публикациях по теме лингвосинергетики (информация составлена автором на основе данных изданий, индексируемых в Scopus)

Table 2 – Analysis of Scopus articles from 2005 to 2025. Frequently used Keywords in Publications on the Topic of Linguosynergetics (Data Compiled by the Author based on Scopus-indexed Sources)

Сөз	Қайталану саны	Сөз	Қайталану саны
language	81	systems	16
analysis	58	networks	15
fuzzy	49	natural	15
linguistic	44	intelligence	14
learning	38	critical	14
discourse	32	model	14
synergy	27	social	13
communication	22	english	13
processing	20	concept	13
linguistics	20	models	12
text	17	artificial	12

Сонымен, синергетиканы лингвистикада қолданудың негізгі принциптерінің бірі – тілді өзін-өзі ұйымдастыратын жүйе деп санау түсінігінен туындады. Тіл жүйесінің сыртқы факторларға жауап беру имунитетінен туындайтын өздігінен реттелу құбылысы оның өзін-өзі дамыту және бейімделу қабілеті арқылы көрінеді, нәтижесінде тіл білімінде лингвосинергетика деп аталатын жаңа ұғым пайда болды.

Синергия құбылысының заңдылығын меңгеру тілдің даму мүмкіндігін, өсу траекториясын, өзгеру принципі сияқты факторларды айқындауда маңызды рөл атқарады десек, онда лингвосинергетика – тілдің дамуы мен қоғамдық өзгерістерге бейімделу заңдылығын анықтауда қызмет ететін тіл білімінің бағыты. Тілдік жүйедегі өзгеріс тіл білімінің қай саласына болмасын әсер етері анық.

Мысалы, *фонетика* саласындағы әр алуан дыбыстық өзгерістер: дыбыстардың айтылуда өзгеруі, ассимиляция, ықпал түрлері, орфоэпия, екпін сияқты ерекшеліктер осы синергия, яғни тілдік жүйенің өздігінен реттелу заңдылығынан туындайды. Әр тілдің өзіне ғана тән болатын дыбысталу ерекшелігі өзге тілдерден енген сөздерді де өзгертпей тұра алмайды. Кірме сөздер халықтың айту машығы, артикуляциясы сияқты өзіндік «қара қазанында» қайнап, қайта қорытылып, дыбыстық өзгеріске ұшырап, кейде тіпті кірмелік белгісі болмай да қалып жатады. Сөйтіп, сөз сапалық өзгеріске ұшырап, өздігінен реттеледі. Мысалы: *протеза* – сөздің алдынан басы артық дыбыстың қосылуы (Ы: лаж, лай, лас, лау («ылау деп, үй деп дікілдеп» (Абай) рас, рақмет, разы, рай т.б.) Бұл кірме сөздің айтылуын жеңілдету үшін қажет. *Эпентеза* сөз ішінде дауыссыздардың арасына дауыстының қыстырылуы: класс – кылас, аброй – абырой. Айта берсек, мұндай құбылыс өте көп, бәрін тізіп шығу мақсатымыз емес.

Тілдік жүйенің өздігінен реттелу құбылысы – сан ғасырлар бойы үздіксіз жүзеге асып келе жатқан процесс. Мұнда тілдік құрылымдар мен нормалар қандай да бір оралықтанған бақылаусыз, қатаң реттеусіз өздігінен дамитын процесс.

Тіл білімінің *лексика* саласындағы синергия мәнін ашып көрейік. Айналамыздағы кез келген затты немесе құбылысты көрген сәтте адамның санасына неше алуан ұғым, ассоциация келеді.

Мысалы «күн көру» сөз тіркесінің контекстегі мәні (күннің көзін көру немесе кунелту, тіршілік ету) анықталғанша хаос орын алары анық.

Синергия көрінісін тіл эволюциясында, әртүрлі контексте, тілдік қарым-қатынас барысында, тілдік формалар мен құрылымдардың пайда болуынан байқауға болады. Адамдар әңгімелесушілердің кері байланысына жауап ретінде өздерінің тілдік стратегияларын үнемі бейімдейді, адам коммуникацияға түскенде яғни қарым-қатынас барысында баяндауышты сөйлемнің соңына немесе анықтауышты өзі анықтайтын зат есімнің алдына қойып айту сияқты мәселелерге бас қатырып жатпайды. Мұның барлығы автоматтандырылған әрекет ретінде, тілдік жүйенің үнемі өздігінен реттелу құбылысы нәтижесінде туындап отырады. Осылайша, лингвосинергетика тілдің табиғи өзін-өзі ұйымдастыруын зерттеудің әлемдік құралы болып табылады. Бұл тілдің қоғамдағы жаңа жағдайларға бейімделу қабілетін сақтауға, сондай-ақ оның эволюциясына ықпал ететін механизмдерді анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ лингвосинергетика тілді үйренуде де маңызды, мұнда жаңа лингвистикалық формалардың пайда болуы сөйлеушілер арасында ортақ лексиканың пайда болуы үшін өте маңызды, өйткені бұл оларға мағынаны үйлестіруге және жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл тілді әлеуметтік және экологиялық факторларға жауап ретінде дамитын динамикалық жүйе ретінде кеңірек түсінуге сәйкес келеді.

Лингвосинергетика ілімінің басты мақсаты – тілдік жүйелердің эволюциясын модельдеу. Бұл тіл элементтерінің бір-бірімен қалай әрекеттесетінін және бұндай өзара әрекеттесу жаңа тіл формалары мен құрылымдарына қалай әсер ететінін ескеруге мүмкіндік береді, сонымен қатар бір деңгейдегі өзгерістердің тілдің басқа деңгейлеріне әсер ету мүмкіндігін саралайды. Мәтіндік талдауда синергетикалық тәсіл мәтіннің символизм, метафора және контекстік ерекшеліктер сияқты пайда болатын қасиеттерін анықтауға мүмкіндік береді (Моисеева, 2013: 9).

Тіл жүйесі де өзге құбылыстар сияқты өзгеріске ұшырайтын қасиеттерге ие. Бізде ақпаратты қабылдау, сақтау, тасымалдау, негізінен, тұрақты жүйе арқылы жүзе асатыны туралы түсінік қалыптасқан. Алайда құнды ақпарат туғызу, сөз қуаты мен құдіретін таныту мен түсіну тілдік жүйенің тек тұрақсыздық жағдайында болатыны – тілдік жүйенің синергиялық ерекшелігін танытады. Яғни дүниені танудың үздіксіз үдерісі тілдік жүйенің ашық, іштей реттелетін қабілеті мен бір-бірімен байланысты әртүрлі ақпараттың ұйымдасуы арқылы синергиялық құбылыс түзетін қасиетіне сай жүзеге асады.

Қорытынды

Қазір әлемнің қай саласын алсаңыз да, оның ішінде қазақ ғылымында да «синергия» ұғымы жаңа бір үрдіске, үдеріске айналды. Мұны зерттеу жұмысының талдау нәтижесі көрсетіп отыр.

Сонымен, зерттеу жұмысының мақсатына орай синергия құбылысының шығу тарихына талдау жасалып, лингвосинергетика терминінің мән-мағынасы зерделенді. Аталған ұғымның шығу тарихын, дамуы мен семантикалық динамикасын талдай келе, сонау Аристотель заманынан бастау алған ұғымның негізі өте әріде жатқаны, бірақ нақты ғылым саласында қолданылуы өткен ғасырға тиесілі екені анықталды.

Ғалымдар құбылыстарға бұрынғыдай функционализм, структурализм тұрғысынан емес, тұтас, жүйелі және динамикалық құрылым ретінде қарай бастады. Дәл осы тәсіл болмыстың барлық саласы мен құбылыстары негізіндегі ғылымдарды жалпы синергетикалық жүйе деп түсінуге негіз болды.

Нәтижесінде келесідей тұжырым жасалды: синергетика – күрделі, бейсызық, өзара әрекеттесетін жүйелердің дамуы мен құрылымының өзгеруін зерттейтін ғылым ретінде, тіл сияқты ашық әрі көпдеңгейлі жүйені тануда тиімді әдіснамалық негіз бола алады. Лингвосинергетика осы бағыттың тіл біліміндегі көрінісі ретінде тілдің өзін-өзі ұйымдастыратын, үнемі өзгеріп, жаңарып отыратын тірі жүйе ретіндегі қасиеттерін ашады.

Сондай-ақ синергетика заңдылықтарын тілдік құбылыстарға қолдану тіл жүйесінің ішкі динамикасын, даму бағыттарын, мағына ауысуы мен жаңа құрылымдардың пайда болуын түсінуге мүмкіндік береді. Терминнің қалыптасу тарихын, ғылыми әдебиеттер мен дереккөздерді саралай отырып, лингвосинергетика тілдің ішкі заңдылықтарын жаңа қырынан қарастыруға жол ашатыны дәлелденді. Осылайша, тіл жүйесін синергиялық жүйе ретінде тану – қазіргі лингвистиканың теориялық өрісін кеңейтіп, болашақ зерттеулерге тың бағыт ұсынатыны айқындалды.

Зерттеу жұмысының міндеттерін жүзеге асыру мақсатында салыстырмалы-хронологиялық әдіс пен статистикалық талдау әдістері қолданылды. Терминнің жаратылыстану мен гуманитарлық ғылымдардағы қолданыс ерекшелігі мен мазмұндық сипаты, ғылымға ену мерзімі мен алғаш ұсынған авторлары кесте түрінде берілді. Сонымен қатар 2005 жылдан бастап, 2025 жылға дейінгі Scopus дерекқорында жарияланған синергия және лингвосинергетикаға қатысты жүздеген ғылыми зерттеулерге шолу жасалып, олардың нәтижесі кестелер, диаграммалар мен динамикалық графиктер арқылы көрініс тапты. Бұл талдаулар лингвосинергетика теориясының қазіргі тіл біліміндегі орнын, зерттеу бағыты ретіндегі әлеуетін жан-жақты көрсетіп, оны жаңа ғылыми парадигма ретінде қарастыру қажеттілігін дәлелдей түсті.

Әдебиеттер

- Герман И.А. Лингвосинергетика. – Барнаул, 2007. – 168 с.
- Данилов Ю.А. Синергетика – наука о самоорганизации // Прекрасный мир науки. – Москва: Прогресс-Традиция, 2008. – 149 с. [Электронды ресурс]. – <https://vikent.ru/enc/3717/> (Пайдаланылған күні: 15.03.2025).
- Иванов Д.А. Понятие «синергия» и «синергический эффект»: семантический и эволюционный аспекты // Российское предпринимательство. – 2016. – Т. 17. – №20. – С. 2583-2594. <https://10.18334/rp.17.20.36917>
- Каиржанов А.К. Синергия языка: Монография. – Астана, 2007. – 240 с.
- Князева Е.Н. Интервью с профессором Г. Хакеном // Вопросы философии. – 2000. – №3. – С. 53-61.
- Қожахметова А.Қ., Манкеева Ж.А., Хабиева А.А. Поэтикалық дискурс лингвосинергетикасы // Tiltany, 2025. №2 (98). – 86-93-66. DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-2-86-93>
- Манкеева Ж.А. Қазақ сөзінің синергиясы. – Алматы: Қазақ ұлттық университеті, 2021.
- Моисеева И.Ю. Лингвосинергетика: метод. указания для самостоятельной работы студентов. – Оренбург: ОГУ, 2013. – 30 с.
- Dombrovan, T.Y. Linguistic synergetics: origin, key concepts and application. Writings in Romance-Germanic Philology, 2016, 2(37), 95-107. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2016.2\(37\).93771](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2016.2(37).93771)
- Dombrovan, T.Y. On the complex nature of a simple word: a diachronic linguosynergetics view. Scientific Bulletin of Kherson State University Series Germanic Studies and Intercultural Communication, 2019 (1), 36-42. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2019-1-5>
- Khranchenko, D. The power of synergy in discourse: Exploring persuasive language in English mass media. Indonesian journal of applied linguistics. Vol. 13 No. 2, September 2023, P. 368-379. <https://ejournal.upi.edu/index.php/IJAL/article/view/63068>
- Klymenko, O. Synergetic Linguistics as a New Philosophy of Language Studies, Theory and Practice in Language Studies, Vol. 12, No. 2, P. 417-423, February 2022. <https://tpls.academypublication.com/index.php/tpls/article/view/2206>
- The Oxford Dictionary of English Etymology. Oxford: Oxford University Press, 1966. 546 p.
- Vasylenko, E.G. Variability of the German phoneme / r / from the point of view of linguosynergetics. Writings in Romance-Germanic Philology, 2019, 2(43), 20-29. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186208](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186208)

References

- Danilov, Ju.A. (2025) Sinergetika – nauka o samoorganizacii. Prekrasnyj mir nauki. [Elektrondy resurs]. <https://vikent.ru/enc/3717/> (date of Use: 15.03.2025). [Danilov, Yu.A. (2025) Synergetics – The Science of Self-Organization. The Wonderful World of Science [Electronic resource – <https://vikent.ru/enc/3717/> (date of Use: 15.03.2025).] (in Russian)
- Dombrovan, T.Y (2016) Linguistic synergetics: origin, key concepts and application. Writings in Romance-Germanic Philology, 2(37), 95-107. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2016.2\(37\).93771](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2016.2(37).93771) (in English)
- Dombrovan, T.Y. (2019) On the complex nature of a simple word: a diachronic linguosynergetics view. Scientific Bulletin of Kherson State University Series Germanic Studies and Intercultural Communication, (1), 36-42. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2019-1-5> (in English)
- German, I.A (2007) Lingvosinergetika. Barnaul. 168 s. [German, I.A. (2007) Linguosynergetics. Barnaul. 168 p.] (in Russian)
- Ivanov, D.A. (2016) Ponjatie “Sinergija” i “Sinergicheskij effekt”: semanticheskij i jevolucionnyj aspekty. Rossijskoe predprinimatel'stvo. T. 17. №20. S. 2583-2594. [Ivanov, D.A. (2016) The Concept of “Synergy” and “Synergistic Effect”: Semantic and Evolutionary Aspects. Russian Journal of Entrepreneurship. Vol. 17, No.20. P. 2583-2594.] <https://10.18334/rp.17.20.36917/> (in Russian)
- Kairzhanov, A.K (2007) Sinergija jazyka: Monografija. Astana. 240 s. [Kairzhanov, A.K. (2007) Language Synergy: Monograph. Astana. 240 p.] (in Russian)
- Khranchenko, D. (2023) The power of synergy in discourse: Exploring persuasive language in English mass media. Indonesian journal of applied linguistics. Vol. 13 No.2, September. P. 368-379. <https://ejournal.upi.edu/index.php/IJAL/article/view/63068> (in English)
- Klymenko, O. (2022) Synergetic Linguistics as a New Philosophy of Language Studies, Theory and Practice in Language Studies, Vol. 12, No.2, P. 417-423. February. <https://tpls.academypublication.com/index.php/tpls/article/view/2206> (in English)

- Knjazeva, E.N. (2000) Interv' u s professorom G. Hakenom. Voprosy filosofii. No.3. S. 53-61. [Knyazeva, E.N. (2000) Interview with Professor G. Haken. Questions of Philosophy. No.3. P. 53-61.] (in Russian)
- Mankeeva, Zh.A. (2021) Qazaq sozining sinergijasy. Almaty: Qazaq ulttyq universiteti. 272 b. [Mankeyeva, Zh.A. (2021) Synergy of the Kazakh Word. Almaty: Kazakh National University. 272 p.] (in Kazakh)
- Moiseeva, I.Yu. (2022) Lingvosinergetika: metod. ukazaniya dlja samostojatel'noj raboty studentov. Orenburg: OGU. 30 s. [Moiseyeva, I.Yu. (2022) Linguosynergetics: Methodological Guidelines for Students' Independent Work. Orenburg: OSU. 30 p.] (in Russian)
- Qozhahmetova, A.Q., Mankeeva, Zh.A., Habieva, A.A. (2025) Pojetikalyq diskurs lingvosinergetikasy. Tiltany, 2025. №2 (98). B. 86-93. [Kozhakhmetova, A., Mankeyeva, Zh., Khabiyeva, A. (2025) Linguosynergetics of Poetic Discourse. Tiltany, 2025. No.2 (98). P. 86-93]. DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-2-86-93> (in Kazakh)
- The Oxford Dictionary of English Etymology (1966) Oxford: Oxford University Press. 546 p. (in English)
- Vasylchenko, E.G. (2019) Variability of the German phoneme / r / from the point of view of linguosynergetics. Writings in Romance-Germanic Philology, 2(43), 20-29. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186208](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186208) (in English)

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 07.04.2025.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 20.09.2025.

Интернетте қол жетімді / Доступно онлайн / Available online: 30.09.2025.

© Түйлебаева Қ.Б., Хусаинова Л.М., 2025

© А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, 2025

